

MISKOLCZY AMBRUS
Legionárius regényvilág

Mircea Eliade 1938 januárjában keserűen jegyezte meg, hogy bár sok a legionárius költő és író, „de még távol vannak attól, hogy írónak lehessen őket nevezni”. Tolluk ugyanis fegyver. „A harc pedig más tulajdonságokat követel meg, mint amelyek nagy irodalmi alkotásokhoz szükségesek.”¹ Ez alapvetően rá is érvényes, miközben ő főleg saját magával állt harcban. Regényei a példa rá, azok, amelyek fölött is – mint látni fogjuk – most kimondta az ítéletet. Mégis a torzók tanulságosak. És olykor kínosak. A rossz könyvek rossz érzéseket keltenek. Trivialitásuk nyomasztó. Igaz, olykor rossz regények jó dokumentumok.

Innen nézve nem is olyan rossz Dragoș Protopopescu *A 13-as erőd* (*Fortul 13*) című műve. Az 1934-es jilavai fogságról szól. A szerző Shakespeare-fordító, angol tárgyú irodalomtörténeti munkák szerzője, egyetemi tanár, és a legjelentősebb legionárius lap, a *Buna Vestire* szerkesztője. Hiteles legionárius. Regényének hőse hiteltelen *bon vivant*, akit tévedésből tartoztatnak le Duca meggyilkolása után, és a börtönben legionárius lesz. A börtönélmény felszabadító. Némileg mulatságos, ahogyan eltréfálkoznak azok a foglyok, akiknek valóságos alteregója szinte mind felismerhető. Maga a színhely is: Bucara, Ruritania fővárosa, ahol „eszünk, alszunk, köpünk, szeretünk”, ahol „az emberek nem végzik a dolgukat, mert szeretkeznek, és nem tudnak szeretkezni, mert politizálnak”, és ahol „a lakosság fele lop, fele pedig csak ordít, hogy lopnak”, ahol „annyi minden történik, és nem történik semmi”, ahol „bármilyen irányban is dob el az ember egy követ, rögtön eltalál egy bugrist”. A Victoria út nem a Győzelem útját jelenti, hanem az egyik polgármester Victoria nevű szeretőjére utal. A korrupció világában a börtönélmény felszabadító hatást gyakorolt a főhősre. Itt döbbent rá, hogy „a legionarizmus a Rarău csúcsain született, a tiszta és szabad levegőben, csak Istennek és az igazságnak tett fogadalomban; parancsnokuk a szabadság arkangyala, ennek helytartói közülünk valók,

olyan fiatalok, akik életükben sohasem hazudtak, és nem túrték a sértést.” Vagyis a sértés szégyenét lemosták a miniszterelnök meggyilkolásával. Továbbá a Rarău-hegységbe vonult vissza időnként Codreanu, a Kapitány, akiben megvalósult „a betyár és a puritán tökéletes összeolvadása”. Ruritániának is Puritániává kell majd válnia. Nemcsak a szójátékból látszik, hogy a regényt filológus írta, hanem abból a vallomásból is, hogy egy oldalnyi jó etimológiai fejtegetés többet ér a nemzeti díjakat nyerő prózai költészetnél.² A következő regény, *A Tigrisek* már propagandaszólamoktól hemzseg. A főhős feloldódik az extázisban, kilép a történelemből.³ Ez a mű előrevetítette a valóságot: az író 1948-ban – miután alaposan megkínózták – öngyilkosságot követett el.

Van olyan legionárius regény, amelyben valaki arról beszél, hogy új korszakot nyit új országban, „elnyomottakból hősokeket” csinál. Ez kordokumentumnak fikció, fikciónak szánalmas realizmus. E regény címe: *A vihar*, és a vége bejelenti a folytatást: *Újjászületés*.⁴ Ez elmaradt, pontosabban már vörös színekben került rá sor. Írójáról sem tudunk sokat, csak azt, hogy 1985-ben nyolcvanegy éves korában elhunyt. Tehát megélhette, amit megjósolt, és ki tudta, hova sodorta az élet.

Az első komolynak tűnő legionárius regényt *Gorilla* címmel Liviu Rebreanu, az élő klasszikus regényíró írta 1936–38-ban; műve – a két világháború közötti román történelmet újraértékelő amszterdami professzor szerint – „talán a Gárda egyetlen objektív megidézése”.⁵ Családi vonatkozása is lehet. Lehet valami furcsa szimmetria az *Akasztottak erdeje* és a *Gorilla* között. Az előbbi hőst Emil testvéréről is mintázta, akit az első világháború alatt mint dezertőrt kivégeztek. A *Gorilla* ihletője öccse, Tiberiu is lehetett, aki korábban – 1931-ben – egyenesen megszarolta, hogy megtámadja a sajtóban, ha nem kap pénzt.⁶ Tiberiu aztán a politikából próbált megélni. 1935-ben Noi névvel Gárdához hasonló szervezetet és lapot alapított, és rögtön a kisebbségi kereskedők bojkottálására szólított fel.⁷ Aztán 1936 augusztusá-

1 Mircea Eliade: *Textele „legionare” și despre „românism”*. Cluj-Napoca, 2001. 76.

2 Dragoș Protopopescu: *Fortul 13*. București, 1936. 7., 9., 20., 143., 230., 284.

3 Mircea Angheliescu: *Poarta neagră*. București, 2013. 215.

4 Ovid-Aron Densușianu: *Furtuna*. București, 1937.

5 Sorin Alexandrescu: *Privind înapoi, modernitatea*. București, 1999. 152.

6 Liviu Rebreanu: *Opere 17. Jurnal (1927–1944)*. București, 1998. 157

7 DGP, 287/1936

ban ünnepélyes gyűlésen csatlakozott a Stelescut némileg túlélő keresztetek mozgalmához. Itt Codreanu gyilkosnak nevezte, fejtegetve, hogy aki ilyen hitvány módon ölette meg Stelescut, az nem is lehet román, továbbá a nemzeti mozgalom parazitátlanításának szükségességéről szónokolt.⁸ Aztán bátyja életének és művének egy-egy mozzanatát próbálta megírni, de ezek csak halála után jelenhettek meg, és hitelük kétes.⁹ A *Gorilla* kérdését kerülte, talán hűsbavágó mivolta miatt. A *Gorilla* ugyanis a politikáról szól, amelynek Liviu és Tiberiu is a maguk módján foglyai lettek, regénybeli fordulattal élve: „karmaiba” kerültek.¹⁰ Az író számára is írás közben világosodott meg, hogy miről is szól a regénye, „amelynek gondolata már évekkel korábban megfogant” benne: „a *Gorilla* a régi világ, amelynek ellenében felépül a szép új világ. Az új világ hőse megöli a régi világot, hogy a múlt rohadásának megtörését, új, tiszta, igazi román életet hozó korszak kezdetét szimbolizálja.”¹¹

De mi is történt ebben a regényben? A főhős paraszti sorból lett újságíró-politikus, akit a román irodalmárok általában a feltörekvő és gátlástalan akarok prototípusával azonosítanak. A kortársak Pamfil Șeicaru ismertek benne. Csakhogy a regénybeli alak megtisztul a szerelemben (otthagyja családját), és szembefordul egykori frontharcos barátjával, aki a Vasgárdához hasonlítható – Kereszttestvériségnek nevezett – totalitárius mozgalom főnöke. Ennek egyik híve pedig egyszerűen „megbünteti”, azaz lelövi a főhőst, és aztán feladja magát a rendőrségen. A perben a kereszttestvérek főnöke elmondja a maga védőbeszédét, megbélyegzi az árulást és gyávaságot, valamint elmondja, hogy az ország jövője csak jellemes emberekre épülhet. A zsűri pedig visszavonul, és ezzel vége. Mondhatnánk: végre! A komoly irodalomkritika Rebreanu leggyengébb művének tartja.¹² Mégis minden addigi legionárius regényhez képest ez már irodalom. Balzacra emlékeztető realizmus jellemzi. Viszont, ha ebben a realizmusban a valóságot keressük, nem igazán találjuk – bár az is valóság, amit egy nagy író az emberi valóságról előad. A poli-

tikáról fecsegő burzsoá világban otthonosan mozgott az író, a szélsőjobboldalt viszont inkább a sajtóból ismerte, de a legionárius írásokban sem mélyült el. A kereszttestvér főnök maga is sokat fecsegő mozi-színészre emlékeztető figura, aki hosszan beszél a hagyományos politika, a demokrácia hamisságáról, a politikus romlottságáról, az új emberről, szidja a zsidókat is, de alakjában korántsem lobognak úgy a legionárius szenvedélyek, ahogyan azok már a korabeli legionárius világot áthatották. Rebreanu ebben a közegben már nem ismerte ki magát, csak addig, amíg nacionalizmusa valamiféle empátiára képessé tette. A fasiszta jelenség újszerűségét felismerte, anélkül hogy lényegét felismerte volna. Kissé fárasztóan ismételteti figuráival azt, hogy a politika mindent megront. A gorilla a hagyományos politika és politikus szimbóluma. A kereszttestvér főnök egyszer hosszú mondókáját azzal fejezi be, hogy „a román nép csak akkor lélegzik fel, amikor végre megszabadul a politikai gorilla szörnyű öleléséből!” Ezt elmondja még egyszer, majd későbbi áldozata, a szerelmes újságíró azt vágja a szemébe, hogy ő maga is a gorilla karjaiba vetette magát, végül pedig a gyilkos nevezi gorillának áldozatát.¹³ Nem kétséges, a gorillázásban az író véleménye is kifejezésre jutott. 1936 márciusában a parasztpártiak felkérték, hogy a választásokon az ő színeikben induljon a képviselő- vagy a szenátorválasztásokon.¹⁴ Ez elől kitért, 1937 végén már baljós sejtelmek gyötörték, mert Maniu a kamarillát támadta,¹⁵ és Rebreanu megérezte, hogy a királlyal nem lenne jó ujjat húzni. Aztán a legionáriusok hatalomra kerülésekor még táplált némi illúziókat, de ő is fellélegzett, amikor Antonescu törvényen kívül helyezte a Vasgárdát.

Rebreanura hathatott Dosztojevszkij *Ördögök* című regénye. Talán még a gorilla ötletét is innen merítette. Hiszen Kirillov így csevegett:

„Az isten – a haláltól való félelem. Aki legyőzi a fájdalmat és félelmet, az maga lesz istenné. Akkor új élet, új ember kezdődik, minden új... Akkor a történet két részre fogják osztani: a gorillától az isten megsemmisítéséig, s az isten megsemmisítésétől a...

– A gorilláig?

– ...a föld és az ember fizikai megváltozásáig. Az ember lesz az isten, és fizikailag megváltozik. A vi-

8 MID, 7/1936. 154.

9 Ion Simuț: *Capcanele rebrenologiei*. http://www.romlit.ro/capcanele_rebrenologiei (2013-09-09)

10 Liviu Rebreanu: *Opere. III*. București, 2001. 403.

11 Liviu Rebreanu: *Opere 17. Jurnal (1927–1944)*. București, 1998. 271.

12 George Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București, 1941. 652.; Nicolae Manolescu: *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. București, 2008. 608.

13 Rebreanu: *Opere. III*. 353., 403., 429., 653.

14 Rebreanu: *Opere 17.*, 259.

15 Rebreanu: *Opere 17.*, 285.

lág is megváltozik, megváltoznak a dolgok, a gondolatok, az érzések.”

Rebreanu éppen a legionárius gondolatokat és érzéseket nem tudta már átérezni és megjeleníteni.

A nagy legionárius regényt Dinu Pillat írta. Bár 1921-ben született, igazán közvetlen tapasztalatokat nem szerzett a Vasgárdáról. Könyvekből, újságokból gyűjtött információkat, és volt legionárius barátokat faggatott. És Dosztojevszkijt olvasott. Az *Ördögök* ihlető hatása egyértelmű. 1944-től 1948-ig gyűjtötte az anyagot, viszonylag gyorsan meg is írta művét, de 1955-ig még itt-ott igazított rajta. Az első címváltozat: *Vestitorii (Hírmondók)*. (Ezen a címen jelent meg a Vasile Marin által szerkesztett legionárius lap.) A végleges cím: *Așteptând ceasul de apoi (A végső órára várva)*. Mindkét cím sorsszerű. Pillatot 1958-ban hazaáruulási perbe fogták. A per célja a rendszert bíráló és szidalmazó értelmiségiek megfenyítése volt. Az egyik vádpont pedig éppen e regény kéziratának terjesztése, megvitatása volt – egyébként mindig négy szemközt, mert a szerző egyszerre több ember jelenlétében nem beszélt munkájáról. Valaki viszont tájékoztatta az illetékeseket a regény létéről, akik többször meg is kínozták a szerzőt, hogy árulja el, hová rejtette a kéziratot, amely aztán bizonyítéka lett az állami rend elleni összeesküvésnek, amiért Pillatot huszonöt évre ítélték. A per után sokáig híre-hamva sem volt a műnek, elveszettek hitték, amíg 2010-ben elő nem került a Securitate levéltárából, és azonnal ki is adták, hiszen már legendák keringtek róla. Még az is prolegionáriusnak tartotta, aki egy ideig rejtegette – amíg el nem kobozták.¹⁶ A vallatótisztek szerint „misztiko-legionárius” írás. Ezzel szemben Pillat felesége szerint teljesen távolságtartó, elemző és leíró. Sőt, az író még sajnálta is legionárius hőseit, akik a „misztikus pszichózis” áldozatai lettek.¹⁷ A nagy irodalomtörténészek, akik olvasták a kéziratot, nem tartották jónak, hanem élettelennek, sőt, olyan olvasója sem volt, aki dicsérte volna.¹⁸ A pert megelőző vallatások során egyesek legionáriusnak találták a művet, mások nem eléggé.¹⁹ Ma az avatott irodalmárok

hosszannával fogadták, és pártatlan jellegét, irodalmiságát magasztalták.²⁰ A legionárius sajtó viszont okkal emelte ki, hogy a regényíró egyetlen antilegionárius kijelentést sem tett, bár hősei nem riadnak vissza a bűntől, sőt, az anarchista jellegű, kifejezetten bűnöző magatartástól. Egyébként cinikusok, lelkiismeretlenek, és míg Dosztojevszkij regényhőse azt mondja: „ha nincs Isten, mindent szabad”, Pillat egyes szereplői mintha azt mondanák: „ha Isten tetet öltött és feltámadt, mindent szabad.”²¹ Sőt, az is sugallják, hogy lássuk meg ebben a regényben a legionárius álarcok mögött a kommunistákat.²² Lehet, hiszen a totalitarizmusokban sok a közös vonás. A regényben pedig elég sok az allegorikus hókuszpókusz. Közhelyszerűek a típusok, és giccsesek a helyszínek. A központban a földbirtokos család, vidéki kastélyllyal, amelynek könyvtárába beletemetkezik a tudóskodó családfő, aki, amikor ezredes barátjának átadja Mommsen *Römische Geschichtejét* – németül, bár van francia kiadása, de az ezredesnek a német kell –, ilyesmit mond, miután megölték a miniszterelnököt: „A politikai gyilkosság köznapiság, a történelemben gyakori. [...] Az igazi történész számára a dolgok ezer év elteltével nyerne jelentést.”²³ A miniszterelnök neve szimbolikus: Sebastian Răutu, aki megfelel a valóságban megölt Armand Călinescunak. A név lehetséges magyarázata: Sebastian zsidó név, a *rău* jelentése: *rossz*, tehát zsidóbérenc, aminek a legionáriusok Călinescut tartották. A kastély is szimbolikus: ostromolja a történelem, hiszen a család gyermekei belekeverednek a Mozgalomba, a legkisebb végül a megtorlás elől Németországba megy, az anyja – aki autonóm személyiség, mert végig önmaga, a gyermekeiért aggódó anyja – lelki szemei előtt felvillan az apokalipszis, „a hamis próféták kora, akik még a gyermekek esztét is elveszik...” És amikor rémálmában megkérdi fiát, hogy mi is történik, a válasz: „Meghalunk Jézus urunkért, mindenkinek a megváltásáért...”²⁴ Irodalmi ízű és ihletésű megnyilatkozás,

16 http://www.protv.ro/video/omul-care-duce-carte_322_dinu-pillat-asteptand-ceasul-de-apoi_8880.html (2014-10-27)

17 Stelian Tănase: *Anatomia mistificării 1944–1989*. București, 1997. 143.

18 Tănase: *Anatomia*, 148.

19 Prigoana. *Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat, N. Steinhardt, Al. Paleologu, A. Acterian, S. Al-George, Al. O. Teodoreanu etc.* Szerk. Mihai Giugariu. București, 1996. 455., 459., 466., 469.

20 Például Mircea Cărtărescu: <http://www.youtube.com/watch?v=ZAZgFUiSgh4> (2013-03-25) Néhány recenzió: http://www.observercultural.ro/Asteptand-ceasul-de-apoi-declinul-soarelui-silumina-de-fantoma-a-lunii*articleID_25355-articles_details.html; <http://www.revista22.ro/despre-demoni-rataciri-si-generatii-8401.html> (2014-10-26)

21 Pavel Nicoară: „Așteptând ceasul de apoi” – *Întoarcerea lui Dinu Pillat*. <http://www.fgmanu.ro/Cultura/articol433> (2013-03-25)

22 Cosmin Ciotloș: *Masca transparentă. România literară*, 2010. 20. sz. http://www.romlit.ro/masca_transparenta (2013-03-25)

23 Dinu Pillat: *Așteptând ceasul de apoi*. București, 2010. 310.

24 Pillat: *Așteptând ceasul de apoi*, 312.

mert a legionáriusok a kollektív megváltást csak népükre vonatkoztatták, a gyermekek eksztatikus állapotára való utalást pedig Lucian Blaga egyik drámája ihlette, *A gyermekek keresztes hadjárata*. Ez arról szól, hogy a gyermekek keresztes hadjáratának fanatizált csapata átvonul az Al-Duna menti román vajdai székhelyen is, magával sodorva az ottaniakat. Az elvont dogmatizmussal érvelő katolikus szerzetes elhitei velük – a helyben maradásra és krisztusi alázaatra hivatkozó ortodox pap ellenében –, hogy Krisztus sírja mindennél fontosabb; kimondatlanul még magánál Krisztusnál is. A vajdafit, Radut, aki a Szent Sír ígésében maga is esküt tett a részvételre, anyja nem engedi a harcba. A sereg odavész, csak a fanatikus katolikus szerzetes vezér tér vissza, és a gyászoló tömeg agyon is veri, a vajdaasszonyt pedig megátkozza. Az asszony ezek után fiát, aki belebetegedett esküje megszegésébe, útra engedi az örök Jeruzsálembe, a halálba.

A nyitó jelenet: Rotaru, az orvostanhallgató egy hasba lőtt legionárius teológust szállít szekéren az orvoshoz. A legionáriusok ugyanis példás rendben felvonultak egy zsidó településen a vásár alkalmával, aztán kigyúlt a falu, a csendőrök pedig lőttek. Akit előtte megsebesítettek, az apokalipszisiről beszélt. A fikció háttérében a nagy besszarábiai menet és a borsai tűzvész valósága húzódik meg. A menetet a belügyminiszter finanszírozta, a borsai tűzvész ügyében nem folytattak nyomozást, az erőszak provokátorai is megúszták. A regényben is érvényesül némi sunyi antiszemitizmus. Rotarutól megtudjuk, hogy Weissman doktor csalt a gyógyszerállománnyal: desztillált vízzel adott injekciókat. És ezt éppen a majdani miniszterelnök – Sebastian Răutu – feleségének mondta el, aki – mivel abban a faluban volt a birtokuk – felkereste a rendelőt. Ravasz húzás: a tolvaj zsidó és a nyomorúságos valósággal szembesülő – tehetetlenségét átérző –, magas rangú asszony, aki a lelkes fiatal bemutatja férjének. Ez pedig közli, hogy a nyomor a társadalmi élet immanenciája. Aztán Rotaru kifejti, hogy a hírmondók nem politizálnak, mert a politika olyan, mint Caragiale komédiája, amint ugyancsak Caragiale legendás romlottja, Mitică mondja: „Elmennek a mieink, jönnek a mieink...” A hírmondók új embert akarnak. Mire a miniszterelnök bölcsen nyugtázta, hogy Kelet periferiáján nagyon is rendjén való, ha Caragiale komédiája szerint mennek a dolgok, az államot mindig is a javíthatatlan svihák mentették meg, minek lázadni, „ha nekünk

Mitică adatott meg állampolgárnak, és nem Jézus”.²⁵ Valljuk meg, ez tömény giccs. Giccses a helyzet, giccses a szöveg, bár életszerű, mert a legionáriusok Caragiale-komplexusának és az elitek cinizmusának ad hangot. Ráadásul a miniszterelnök elmeséli a hírmondók főnökéről, Toma Vesperről (Codreanuról) azt a történetet, hogy kisiskolás korában látomása volt: látta, amint Szent György legyőzi a sárkányt, és ezért Szent György lett a mozgalom szimbóluma. Codreanunak nem volt semmiféle Mihály arkangyal-látomása, csak tájékozatlan történészek irományai-ban. Viszont a regénybeli majdani miniszterelnök egészen jól látja, mi a cél a társadalommal: „abszolút uniformizálás” –, de arról nem beszél, hogy mindez új elituralommal valósulna meg. Közben Dinu Pillat a legionárius politikai szólamokat Cioran könyvéből emelte át. És némileg meglepő, hogy a szerző nem igazán ismerte a legionárius publicisztikát. Egyébként szeretetre méltó ember volt, jó irodalomtörténész, jó férj.

Huszonöt év börtön és kényszermunka ezért a könyvért kegyetlen büntetés. Elég nagy büntetés lett volna, ha időben kiadják, és megérdemelt kritikában részesül. A szerző embertelen sorsa és a kommunizmus nyomán a mű megdicsőült. Talán már az 1980-as években is ki lehetett volna adni. De valljuk meg, akkoriban ennél már jobbat írtak.

A Légióról kódoltan jobban lehetett írni. Példa rá Constantin Ţoiu regénye, *Aláhullás a világba*, amely 1987-ben jelent meg. 1980 végétől majdnem egy évtizedig Romániát a nélkülözés jellemezte: a fűtés- és élelmiszerhiány. Eltűnt a kommunista utópia, és egyre groteszkebbé vált a totalitarizmust elviselhetővé tenni hivatott nacionalista mitológia. Az írástudónak a bukaresti hidegben nem maradt más, mint az éjszakai séta és közben elmélkedés a létről – általában és a konkrét helyzetről. A nagy sétákat nemcsak a hideg indokolta, hanem a lehallgatástól való félelem is. A '80-as évek Romániájában az volt a szokás, hogy ha megbízható vendég állt a házhoz, a telefon mellett bekapcsolták a rádiót. A regényhős helyzet-elemzése nem eredeti, nem is nagyon lehet, olykor inkább modoros, a léhelyzet viszont egyedi, sőt eredeti. (Ceauşescu rendszere sokkal „eredetibb” volt, mint az azt követő úgynevezett „eredeti demokrácia”. A román nacionálkommunizmus egyedi eset az egykori szocialista táborban, hiszen az '50-es évek

25 Pillat: *Aşteptând ceasul de apoi*, 57.

kemény antinacionalista kurzusát 1956 után több szakaszban egyre radikálisabb – minisztálinista – nacionalista kurzus váltotta fel, és míg a kommunista rendszer még 1956 után is a legionáriusok üldözésével legitimálta magát, egykori mozgalmukat, ha nem is rehabilitálták, de olyan célkitűzéseiket, mint az ország homogenizációja, a zsidók eltávolítása, a városok románosítása, iparosítás, egalitarizmus, megvalósították, és mindez olykor virulens szovjet- és nyugatellenes demagógiával párosult.) Ţoiu zseniálisan kikerüli a csapdákat: az aktualizálást és azt, amit egyszerűen simulékonyságnak nevezhetünk. Igaz, regényét a rendszer Vasgárda felé való nyitásaként értékelték nyugati román körökben. Ugyanakkor Ţoiu kritizálja is a rendszert, amelyet a hivatalos propaganda aranykornak hirdetett. Egy német sekrestyés beszél az „aláhullásról”, pontosabban a létbe vetettségről, a Geworfenheitről, anélkül hogy értekezne Heideggerről, akitől a kifejezés származik. A fent jellemzett egyedi román helyzetben jelenik meg az egykori legionárius és a jelenbeli kommunista harcos. Mindkettő emberarcú. Rezignációval idealizált. A legionárius zsidó nőt rejteget, ezért büntetésben részesül, de megjelenik neki az angyal, aztán 1939-ben Călinescu meggyilkolása miatt meggyilkolják őt is. A kommunista csak kiábrándul (nem érhetette meg a posztkommunizmusba való átmenet komédiáját.) Az író később megvallotta: középutat kereső arányérzéke vezette, a két szélsőség közötti egyensúly keresése, annak észlelése, hogy a szélsőségek találkoznak.²⁶ Közhely talán az is, amit a történelemtől mond, de tanítani lehetne: „A történelmet sohasem úgy írják, ahogy mi azt tudjuk. Mintha a történelmet egy olyan világnak szánták volna, amely nem létezik, és nem is fog.” A történész számára a regény legjobb része csak néhány mondatból áll: amikor 1939-ben Alexandru Cantacuzinót (aki egyébként a legionárius halálkultusz apostola volt, és büszkén hirdette, hogy „lelkünket két fiatal tündér varázsolja el: az áldozatot és a halál tündére”²⁷) ki akarják hurcolni a börtönudvarra, hogy végezzenek vele, a vaságyba kapaszkodva ezt ordította: „Je ne veux pas mourir, je ne veux pas mourir.” („Nem akarok meghalni, nem akarok meghalni.”) Akkor Alexandru Tell hozzálépett, és

annyit mondott: „Mais, voyons, Alecu. TAKE UP YOUR MIND, nous serons vengés” (Ugyan, figyelj, Alecu. Szedd össze magad, meg fognak bosszulni). Úgy beszéltek, mint az 1848-as bonjouristák.²⁸ Úgy beszéltek, mint őseik, a bonjouristák, a liberális forradalmárok, akik gúny-, majd ragadványneveiket azért kapták, mert Párizst megjárva, itthon *bonjour*al köszöntek, és nem úgy, ahogyan felfelé illet: csókolom a talpát – lefelé pedig sehogyan sem. A köszöntés az egyenlőség eszményét juttatta kifejezésre. Párizsban tanulták az új ideológiával, és akadt közöttük olyan, aki jobban tudott franciául, mint románul. A párhuzam a legionárius és a liberális forradalmár között egyszerre sokat- és semmitmondó. Mindkettő a megújulás jegyében és jelszavával lépett fel. De a liberális a haladás ígézetében, és magatartása univerzalisztikus: az általános emberi szabadságot akarja érvényesíteni partikuláris keretben. A legionárius elveti az általános emberi szabadságot, jogfosztó. A nemzedéki történelem Ţoiu regényében hiteles. Neves liberális őseket felmutató családok sarjai lettek legionáriusok. Van abban valami szívszorító komikum, hogy univerzális nyelven – franciául – kötelezték el magukat a partikularizmusnak. Zizi Cantacuzino a brăilai legionárius gyűlésen magáról úgy nyilatkozott, hogy igazában akkor kötelezte el magát a Vasgárda mellett, amikor az 1933-as választási kampány első fiatal legionárius halottját meglátta a koporsóban, és ekkor végleg döntött: „j’y suis, j’y reste” – „itt vagyok, itt maradok”.²⁹ Ezzel a klasszikus európai kultúrától elhatárolta magát. Az egykor *bon vivant* Alexandru Cantacuzino feladta a biztos diplomáciai karriert, és az önmegtisztulás eksztázisát élte át a Vasgárdában. Senki sem tudta olyan szenvedéllyel képviselni a fasiszta ethoszt. Eliade vagy Cioran mellette alakoskodó, öngerjesztő stilszták, eksztázisuk alkalmi, szólamaikban ott bujkál valami szkepszis, mintha értelmük nem fogadná el, amit érzelmeik diktálnak. Alexandru Cantacuzino velük szemben egyszerű, egyértelmű, őszinte – primitív, de nem ostoba. „A holnap Románja bizonyos mértékben antiracionalista – hirdette az 1935-ös craiovai diákkongresszuson. – A hit elsőbbsége, primér igazságok elfogadása, amelyek vagy immanensek, vagy reveláció és ösztön sugallta őket, kvázi-egyházi

26 <http://www.eugeniavoda.ro/ro/emisiuni/litere-si-filosofie/constantin-toiu> (2013-03-21)

27 Dinu C. Giurescu: *România în al doilea război mondial (1939–1945)*. Bucureşti, 1999. 44.

28 Constantin Ţoiu: *Cădere în lume*. Bucureşti, 2007. 169., 272.

29 Conferinţa D-lui General Cantucuzino-Grănicerul. *Omul nou*, 1936. 2. sz.

lelkiállapot, amelyet teológiai és nacionalista bizonyosságok hatnak át – ezek az érzések fékezik a holnap Románjának agyműködését, kritikai hajlamát és racionalizmusát. (...) Csak a misztikus sugallat teszi lehetővé a hősi életet. Bárhogyan is van, deprimáló az észrevétel, amely megállapítja az emberi intellek-

tualizmus és hitványság fejlődésének egyidejűségét. Ezzel szemben az irracionális hívása együtt fejlődött a fizikai képességek és jó tulajdonságok verifikálásával, a kockázat, a kalandok az élet teljességének és az odaadás örömeivel.” Ezek után „a holnap Románjában benne lesz a kollektivitás érzése, a kollektív én erős érzése”. És „a kollektív én – mint magasabb rendű entitás – érzésének növekedése megkönnyíti az egységes, ökumenikus nemzeti életet, amely kívánatosabb, mint a szűk individuális lét érzése, amelynek a célja a boldogság a nyugalomban.”³⁰ Szómechanika, de Alexandru Cantacuzino átélte. Azt is, amikor – egy év múlva a marosvásárhelyi diákkongresszuson – azt hirdette, hogy a legionárius „szereti a halált”.³¹ A marosvásárhelyi diákkongresszuson ő szervezte meg a büntető osztagokat, a halálcsapatokat. A király szidta is Argetoianunak Cantacuzinót, amúgy „cigányosan”³² – válogatott káromkodásokkal.

A legionárius regényekből hiányzik a káromkodás, márpedig nélkül nem élet az élet Romániában sem. Amikor például megtudták,

hogy az olasz hadseregben tilos a káromkodás, akkor sokan élcelődtek azon, ha ezt a román hadseregben is bevezetnék, az a véget jelentené...

Țoiu regénye mégis életszerű. A regénybeli Tell valószínűleg sok mindent mondhatott (még azt is, amit a regényben), de amikor 1938-ban hét évre ítélték,

az utolsó szó jogán így nyilatkozott: „A Kapitány azt mondta, hogy minden megfeszítés után jön a feltámadás is. Várom a megfeszítést is, a feltámadást is.”³³ Ez azért szebben hangzik, mint amit a regényben mondott.

Egyébként jó regényt a Légioról aligha lehet írni. Hamisnak hangzana az is, amit közvetlenül legionárius szövegekből vennének át. Olykor túl fellengzősnek vagy földhözragadtnak. Zavaró lehetne az is, ha a Kapitányt visszahangoznának. Pedig a legionárius publicisztikában gyakran ez történt. „Azért voltam legionárius, hogy a bennem lakozó rossz embert megváltoztassam” – emlékezett egy gyakorló harcos.³⁴ Hagyományos eszközökkel nem is sikerült jó regényt írni a Légioról, újakkal pedig szintén nem; a mai szélsőjobboldal nem vonzza az értelmiségieket úgy, mint a korábbi. Vagy tán lejárt a regények kora? Ami történt, olykor regényes, sőt, felülmúlja a regényes képzeletet is – és a pokolba vezet, a hétköznapi legionárius terror anarchisztikus poklából a kommunista börtönök jól szervezett és gondosan adminisztrált poklába.

Arkadij Abajev: Lovas, 2010

30 *Ideologie, IV.* 103–104.

31 *Ideologie, IV.* 172.

32 Constantin Argetoianu: *Însemnări zilnice. III.* București, 2001. 22.

33 C.N.S.A.S. Penal 11784/5. 141.

34 *Țara, Legiunea, Căpitanul*, 193.